

історичні антагонізми та упередження, що перешкождали католицько-православному порозумінню» [1, с. 139]. Таким чином, суть церковної єдності за версією архієпископа Л. Гузара полягає, передусім, у спільному св. Причасті християн Заходу і Сходу, що передбачає взаємне визнання таїнств та взаємне поминання на літургіях. З таких обставин питання про форму підпорядкування східних християн Риму, яке було одним із найскладніших тем релігійної полеміки протягом останньої тисячі років, втрачає свою гостроту.

в) Створення єдиної Київської помісної Церкви в системі єдиного християнського світу

Архієпископ Л. Гузар послідовно виступає за створення єдиної помісної Української Церкви. У згаданій вище проповіді «Один Божий народ...» він у цьому зв'язку сказав: «У нинішній Україні серед усіх, хто відчуває приналежність до віковичної київської традиції, зріє усвідомлення, що оте нове сяйво слави Божої “на нашій – уже своїй – землі” може і повинно променіти з єдиної Київської Церкви» [1, с. 137]. Причому увійти до цієї Церкви повинні усі християни, що пов'язують свою духовну та релігійну традицію з об'єднаною Українською Церквою, що існувала в IX–XVI ст. [1, с. 96]

Л. Гузар вважає, що при побудові єдиної помісної Київської Церкви має бути використаний досвід усіх українських Церков, що пов'язують свою історію з киево-християнською традицією. Церкви, які в силу історичних обставин були поділені і підпорядковуються нині різним патріархатам, мають важливий досвід церковного будівництва, який має бути збережений. Таким чином УГКЦ принесе в об'єднану Київську церкву унікальний досвід сопричастя з християнським Заходом та зв'язки з католицькою Європою [1, с. 140]. Було

відзначено також важливість традицій автокефалії та соборноправності Української Церкви, носіями яких є УПЦ КП та УАПЦ [1, с. 141]. Наголошувалося також на важливості досвіду УПЦ МП, який сприятиме налагодженню добросусідських стосунків з православною Росією [1, с. 140–141].

Отже, Україна має давній і надзвичайно цінний досвід пошуків церковної єдності. Сформульована на рубежі XX–XXI ст. концепція Л. Гузара є глибоким переосмисленням цього досвіду в реаліях сучасного світу. Вона органічно поєднує ідею внутрішньої консолідації українства з проблемами єдності християнської спільноти світу. Саме тому перспектива створення Київської помісної Церкви (зі збереженням сопричастя із Католицькою Церквою та Православними Церквами) може стати подією, що матиме світове значення. На цьому прикладі український народ має шанс наочно продемонструвати світові реалізацію досконалої християнської єдності на прикладі власного історичного досвіду.

1. Аржаковський. Бесіди з блаженнішим Любомиром Гузаром. До постконфесійного християнства / Антуан Аржаковський – Львів: Видавництво УКУ, 2007. – 183 с. 2. Великий А. З літопису християнської України / А. Г. Великий ЧСВВ. – Рим: Видавництво оо. василіан, 1971. – Кн. 4. – 279 с. 3. Волконский А. Католичество и священное предание Востока / А. Волконский. – Париж, 1933. – 328 с. 4. Гузар Л. Екуменічна місія Східних Католицьких Церков у баченні митрополита Андрея (Шептицького) / владика Любомир (Гузар) // Ковчег. – 2000. – Число 2. – С. 189–212. 5. Федорів Ю. Історія Церкви в Україні / о. Юрій Федорів. – Львів: Свічачо, 2001. – 364 с. 6. Lulewicz H. Radziwiłł Stanisław / Henryk Lulewicz // Polski słownik biograficzny. – Т. XXX/2. – Zeszyt 125. – Wrocław, 1987. – S. 365–366. 7. Monumenta Ucrainae Historica. – Romae: Editionis universitatis catholicae ucrainorum s. Clementis Papae, 1971. – Vol. IX–X. – 942 p.

УДК [94(477)+(271.2-726.3)]:930.85 «160/179»

Світлана Кагамлик

Становлення та діяльність української православної ієрархії ранньомодерного часу в цивілізаційному контексті

У статті досліджується проблема становлення та діяльності української православної ієрархії ранньомодерного часу в цивілізаційному контексті. Автор аналізує її у двох напрямках: європейські впливи на становлення української православної ієрархії та діяльність української православної ієрархії як цивілізаційний чинник Російської імперії.

Ключові слова: українська православна ієрархія, цивілізаційний контекст, європейські впливи, Російська імперія, цивілізаційний чинник.

Svitlana Kagamlyk

Formation and Activity of the Ukrainian Orthodox Hierarchy of Early Modern Time in the Civilization Context

The problem of formation and activity of the Ukrainian Orthodox hierarchy in the early modern time is researched in the article in the civilization context. The author analyzes it after two directions: European influences on the formation of Ukrainian Orthodox hierarchy and activities of the Ukrainian Orthodox hierarchy as a civilization factor in Russian Empire.

Keywords: Ukrainian Orthodox hierarchy, Civilization Context, European Influences, Russian Empire, Civilization Factor.

Светлана Кагамлык

Становление и деятельность украинской православной иерархии раннемодерного периода в цивилизационном контексте

В статье исследуется проблема становления и деятельности украинской православной иерархии раннемодерного периода в цивилизационном контексте. Автор анализирует ее в двух направлениях: европейские влияния на становление украинской православной иерархии и деятельность украинской православной иерархии как цивилизационный фактор в Российской империи.

Ключевые слова: украинская православная иерархия, цивилизационный контекст, европейские влияния, Российская империя, цивилизационный фактор.

У ранньомодерну епоху своєї історії Україна, яка в силу свого геополітичного розташування відіграла роль посередника між Сходом і Заходом Європи, стає особливо відкрита для європейських впливів. На українське суспільство вони трансливалися головним чином через його провідні

верстви – церковну і світську еліту, причому головними творцями вітчизняної духовності і культури того часу були передусім представники вищого духовенства, які формували освітній процес, закладали культурні інституції і постачали літературну продукцію.

Метою статті є дослідження становлення та діяльності української православної ієрархії ранньомодерного часу в цивілізаційному контексті. Дану проблему доцільно розглядати у двох напрямках: 1) європейські впливи на становлення української православної ієрархії; 2) діяльність української православної ієрархії як цивілізаційний чинник Російської імперії.

При цьому слід зазначити, що проблема європейських впливів на становлення української православної ієрархії досі не була предметом спеціального дослідження, а розглядалася лише дотично до історії Києво-Могилянської академії – в останні десятиліття з'явилося чимало праць, які з використанням сучасних підходів і міждисциплінарних методик розглядають виникнення та діяльність першого вищого навчального закладу в Україні як вияв і наслідок європейських трансформаційних процесів [13; 17; 21; 23; 25; 28]. З іншого боку, роль представників української церковної еліти в Російській імперії в якості носіїв західної, європейської цивілізації, як дослідницька проблема, обмежувалася в історіографії лише окремими висловами про цю їхню місію. Зокрема, як стверджує К. Шарф, активні інтелектуальні контакти, які велися через Україну з «латинським» Заходом, відкривали для Росії через елементи гуманізму і раннього Просвітництва загальноєвропейську традицію» [27, с. 28]. На думку П. Бухаркіна, українські інтелектуали («латиняни») з європейським рівнем освіти були добре знайомі з секуляризованою придворною культурою і могли допомогти у створенні її російського варіанту [3, с. 106–107]. За висловом В. Живога, українці в планах Петра I мали стати «природними агентами вестернізації і модернізації в церковній сфері» [6, с. 43].

Європейські впливи на становлення української православної ієрархії

Дослідження цього питання невіддільне від історії Київської Академії, у стінах якої відбувався процес формування тогочасної церковної і світської еліти. Відповідно, встановити окремі форми європейських впливів на становлення і творчу активність української православної ієрархії можна, з'ясувавши особливості Київської Академії як навчального закладу європейського зразка.

За стандартами тогочасної європейської освіти Академія була вищою школою гуманітарного спрямування. Схожість європейської католицької і вітчизняної православної моделей освіти виявлялася, зокрема, в організаційній структурі, в системі навчального процесу з порядком проходження класів, у програмі освіти, зорієнтованій на єзуїтську «Ratio Studiorum», та у її поєднанні з релігійно-моральним вихованням [9, с. 196].

Основними формами вивчення філософії та богослов'я в Київській Академії, так само як і в єзуїтських закладах, були успадковані від середньовічного шкільництва лекція і диспут. При оцінці викладання в Академії слід не оминути увагою глибоке спостереження С. Головащенко підкреслив, що «досвід «зустрічі із Заходом», що століттями зростав в умовах конфесійної полеміки і водночас відносно вільного навчання у католицьких і протестантських школах та університетах», «потужність створеного інтенсивним книжним обігом текстурального підґрунтя» сприяли «залученню київського академічного середовища до загальноєвропейського культурного, богословського та наукового контексту» [4, с. 192].

Однією з характерних ознак, притаманних Академії від її заснування, була багатомовність. Вже 1620 р., як свідчив на час свого перебування в Україні патріарх Феофан, заснована в 1615 р. Києво-Братська школа, була «школою наук

еліно-слов'янського і латино-польського письма». Показово, що в Панегрику, який було піднесено імператриці Єлизаветі Петрівні під час відвідання нею в 1744 р. диспуту в Академії, спеціально підкреслювалося, що текст його надруковано «трьома діалектами – слов'янським, яко природним і в Європі преізобільнейшому, латинським, яко прочим в мистецтві розумування філософського славнішим, польським, яко Києву порубіжнім» [5, с. 33].

Особлива увага в Академії приділялася вивченню латини, володіння якою на той час було обов'язковою ознакою освіченого європейця. Вважалося, що після перших трьох років навчання студент мав уміти не лише читати й перекладати латинські тексти, а й володіти досконало латиною як розмовною мовою. Латина була не лише мовою викладання в середніх і старших класах, а й засобом спілкування у стінах Академії. Гідне місце посідала в Академії також польська мова, яка у XVI–XVII ст. в Україні була мовою не лише освіченої верстви, а й відіграла роль літературної мови. На важливості вивчення обох мов – латині і польській – наголошував Я. Ісаєвич, стверджуючи, що «завдяки використанню латинської і польської мов у Київській Академії ці мови перестали сприйматися як виключний атрибут католицько-протестантської освіченості... Для православних діячів української культури польська мова відіграла досить довго роль, подібну до церковнослов'янської і латинської – обслуговування професійної культури, розрахованої на обмежене коло адептів «православно-латинської» освіченості» [7, с. 124].

Західні впливи безпосередньо позначилися на становленні майбутніх архієреїв під час навчання багатьох із них в освітніх закладах Європи. У першій половині XVII ст. представники української церковної еліти в основному навчалися в найближчих до України вищих навчальних закладах Речі Посполитої. Так, перший ієрарх новисвяченої 1620 р. київської ієрархії *Іов Борецький* після закінчення Львівської братської школи навчався у Краківському університеті. *Петро Могила* удосконалював свій освітній рівень в Замойській академії. *Сильвестр Косов* отримав початкову освіту у Віленській братській школі, згодом навчався у Люблінській єзуїтській колегії та Замойській академії.

У середині – другій половині XVII ст. (починаючи від *Лазаря Барановича*) майбутні ієрархи спочатку навчалися у Києво-братській школі / колегіумі, надалі вдосконалювали свій освітній рівень у Речі Посполитій. Так, *Баранович Лазар* навчався в колегіях Вільно і Калуша, *Стефан Яворський* – єзуїтських колегіях Любліна і Познані, *Ясинський Варлаам* – у Краківській академії, *Кононович-Горбацький Йосиф* – у Замойській академії, *Вишневський Гедеон* – у Віленській і Краківській академіях.

З кінця XVII ст. напрям освітніх мандрівок київських студентів змінюється у бік західноєвропейських навчальних закладів. Найпріоритетнішим серед українців вважалося навчання в університетах Італії і Німеччини, культура яких була пов'язана з розвитком ідей гуманізму та Реформації. Немало вихованців Київської Академії навчалася в Римі, зокрема в колегії св. Афанасія. Так, курси філософії і теології слухали там *Іоасаф Кроковський*, *Феофілакт Лопатинський*, *Феофан Прокопович*, *Сильвестр Крайський*. Відомо, що *Феофан Прокопович* широко користувався бібліотекою колегії. Як припускає В. Нічик, під час перебування в Римі Прокопович написав вірша «Папський вирок Галілеєві», в якому засудив папу і став на бік вченого [15, с. 87].

З навчальних закладів Німеччини, де успішно студіювала і працювала майбутня українська церковна еліта,

слід відзначити університет м. Галле, де на високому рівні викладалися математика, фізика, філософія, медицина й особливо мови. Вже у перших роках XVIII століття тут побував Феофан Прокопович, повертаючись на батьківщину з Італії, де він продовжував навчання, а пізніше дванадцять років провів у Німеччині *Симон Тодорський*, упродовж яких він не лише студював гебрійську, сирійську та інші орієнтальні мови і культури у відомого в Європі того часу гебраїста Йогана-Генріха Міхаеліса [18, с. 28–30]. Обставини цієї подорожі *Тодорський* виклав у окремій доповідній записці, представлений в кафедральну канцелярію Київської єпархії 28 січня 1739 р. [1, с. 231–232].

Досвід закордонних освітніх мандрівок сприяв швидкому зростанню майбутніх ієрархів як наукових і церковно-адміністративних діячів. З поверненням до Київської Академії вони отримували нові відповідальні призначення, використовували набутий досвід, знання мов та безпосередні інтелектуальні контакти із закордонними вченими у навчальному процесі та в своїй літературній діяльності.

Активного впливу Заходу зазнав також склад приватних книгозбірень українських архієреїв. Їх аналіз вказує на присутність у них значної кількості видань західного походження, які відображали творчі зацікавлення та потреби їхніх власників, зокрема, як письменників та перекладачів. Основну масу частину книг становили польсько- та латиномовні видання переважно західноєвропейських і польських католицьких авторів, проповідницька література польських богословів, праці німецьких пієтистів, книги протестантських авторів, що обумовлювалося високим рівнем освіти в Києво-Могилянській академії. Важливе місце в каталогах приватних книгозбірень українських церковних ієрархів займали німецькі книги, чому сприяв різноманітний репертуар німецьких видань і широке коло особистого спілкування власників бібліотек. Особливістю книжкових колекцій української церковної еліти також була наявність у них значної кількості творів античних істориків та італійських мислителів-гуманістів церковно-політичного спрямування [8, с. 32–36].

Діяльність української православної ієрархії як цивілізаційний чинник Російської імперії

Показово, що саме українським вищим духовенством було запроваджено в Росії систему вищої освіти за прикладом Києва – згідно з культурегерськими планами митрополита Петра Могили поширити культурні впливи Києва, як авторитетного православного центру східного слов'янства з його віковими традиціями і носія західної культури, на єдиновірну, але культурно відсталу Москву. Ідея Могили та його сподвижників у 1640 р. не була реалізованою, позаяк тогочасні урядові кола Російської держави не були готові сприймати новаторські починання українських просвітників. Проте з обсадженням патріаршого престолу Никоном (1640–1667) наслідком місії Петра Могили був виклик в Москву для виправлення і перекладу Біблії київських учених – Єпифанія Славинецького, Арсенія Сатановського і Дамаскіна Птицького. Діяльність групи Єпифанія Славинецького, який започаткував перший український культурно-просвітницький осередок в Росії, остаточно переконала московські світські і церковні кола в необхідності проведення церковної реформи за участю київського чернецтва і підготувала ґрунт для засвоєння російською культурою європейських здобутків.

Найвищий етап культурно-просвітницької діяльності української церковної еліти розпочався з часів правління Петра I. Викликаючи високоосвічене українське духовенство в Росію, імператор Петро I мав намір реалізувати декілька завдань:

запровадити вищу школу і довести загальний рівень освіти в країні до рівня, відповідного європейському; розвинути церковне проповідництво; підняти вкрай низький релігійний і моральний рівень корінного російського духовенства, про яке сам Петро I висловлювався: «многому злу корень старцы и попы» [26, с. 466], і, нарешті, здійснити силами українських духовних осіб місіонерську справу – наставити в християнську віру і зробити вірнопідданими численні народи колонізованих земель заходами якого українське чернецтво опинилося на вищих щаблях церковної ієрархії Російської імперії. За К. Харламповичем, на 127 архієреїв, які в 1700–1762 рр. обіймали кафедри в Російській церкві, було 70 українців (крім них – 47 росіян, 3 греки, 3 румуни, 2 серби і 2 грузини) [26, с. 505].

Перебування українського чернецтва на вищих щаблях церковної ієрархії надзвичайно сприяло масштабом його культурно – просвітницької діяльності в Росії. Новопризначені українські архієреї активно займалися просвітництвом довірених їм територій: відкривали школи, реформували їх у семінарії, забезпечували навчальні заклади викладацьким складом. Особлива роль у цих процесах належала митрополиту Стефану Яворському. Ставши у 1700 р. протектором Московської академії, він повністю реорганізував її за зразком Києво-Могилянської академії. Характерно, що з 1721 і по 1762 р. лише двоє з п'ятнадцяти ректорів Московської слов'яно-греко-латинської були росіянами [22, с. 80].

Налагодження навчального процесу в російських навчальних закладах коштувало українським преосвященним значних зусиль. В умовах нестачі або й відсутності коштів для забезпечення навчального процесу, на що постійно звертали увагу українські архієреї у своїх донесеннях Синоду, їм доводилося постійно шукати засоби для матеріального забезпечення шкіл-семінарій. Необхідність забезпечувати викладацькими кадрами свої навчальні заклади ставило українських преосвящених у складне становище – вони змушені були звертатися до земляків, а ті, своєю чергою, не споспішали відпускати свої кадри. Негативну роль відіграло також вороже ставлення місцевого населення до нерідко насильницьких методів забезпечення шкіл учнями, часті переміщення єпископів на інші єпархії тощо.

Як підтверджує багата епістолярна спадщина українських церковних діячів, вони не втрачали зв'язку з Київською Академією та рідними для них українськими обителями, де вони починали своє духовне служіння, дбали про їхні інтереси, надавали матеріальну підтримку, намагалися повернутися до них під кінець життя, дотримуючись чернечої обітніці. Водночас, змушені піднімати культурний рівень Російської держави за рахунок українських освічених кадрів, українські архієреї об'єктивно сприяли інтелектуальному знекровленню України.

Відомо, що навчальний процес у російських духовних семінаріях українські викладачі-могилянці будували за зразком Києво-Могилянської академії. Про це також свідчать навчальні посібники, які надходили до книгозбірень та монастирів Росії. Збереглося, наприклад, 11 рукописів Іркутської духовної семінарії – курси та навчальні розробки київських професорів. Серед них – богословські трактати Іоасафа Кроковського, курс риторики Сильвестра Добрини та богословський трактат, невідомий автор якого звертається до преподобних Антонія і Феодосія печерських [19, с. 305–312]. Викладачі риторики Смоленської семінарії також мали за взірць риторичні підручники київських учених, як про це свідчить, зокрема, прочитаний тут у 1741 р. курс риторики [10, с. 119].

Коли йдеться про культурно-наукову працю українських ієрархів в Росії, слід відзначити їхню перекладацьку діяльність, яка справила значний вплив на подальший культурний розвиток цієї країни. Як перекладачі, українці сприяли ознайомленню місцевого населення з європейською наукою і культурою. Причому, якщо у XVII ст. переважали переклади з грецької, польської та латинської мов, то у XVIII ст. – з німецької. Перекладацьку діяльність в Росії започаткував Єпифаній Славинецький з групою київських церковних діячів. Зосередившись в Андріївському монастирі, київські вчені провели надзвичайно плідну літературну працю: на основі звірених зі слов'янськими і грецькими оригіналами, а також українськими виданнями текстів вони видали у 1663 р. скорегований повний текст Біблії. У зв'язку з працею над перекладом Біблії Єпифаній Славинецький переклав також низку богослужбових книг (Тріодь пісню і цвітну, Каноник, Ірмолой, Напрестольне євангеліє), створив праці лексикографічного і педагогічного характеру (Лексикон греко-слов'яно-латинський, що містив близько 7 тис. слів [12], Філологічний словник, Буквар 1657 р., «Слово про школи» та ін.).

У першій половині XVIII ст. група українських учених в Росії – Симон Тодорський, Варлаам Ляшевський, Іларіон Григорович і Яків Блоніцький – інтенсивно працювали над слов'янським перекладом Біблії. Застосувавши метод філологічно-критичного аналізу, могилянські вчені очистили тексти Біблії від пізніших нашарувань. Видана у 1751 р. Біблія отримала назву Єлизаветинської й активно поширювалася в Україні, Росії, Польщі, Австро-Угорщині.

Відомі своїми перекладами гуманістичних і просвітницьких творів Гавриїл Буржинський, Симон Тодорський, Амвросій Зертис-Каменський та ін. церковні та світські вчені з вихованців Києво-Могилянської академії, які сприяли ознайомленню російського народу з німецькою наукою і культурою. Так, Гавриїлу Буржинському належать переклади творів Е. Роттердамського («Разговоры дружеские» (СПб., 1717); «О должности человека и гражданина» (СПб., 1726)); С. Пуффендорфа («Введение в историю европейскую» (СПб., 1718; 1724), де, зокрема, йшлося і про формування запорозького козацтва); В. Стратемана («Театрон, или Позор исторический, изъясляющий повсюдную историю Священного Писания и гражданскую» (СПб., 1724)). Цим самим Гавриїл Буржинський розвивав західноєвропейські ідеї природного права й суспільної угоди., сприяючи розробці й утвердженню в Росії теорії просвіченого абсолютизму.

Окремо слід відзначити перекладацьку діяльність Симона Тодорського, який набув відповідного досвіду під час перебування в Європі у освітньому центрі німецьких прибічників реформації – у м. Галле. Зокрема, він переклав «Чотири книги про справжнє християнство» Йогана Арндта – фундаментальний твір німецьких пієтистів програмного характеру. У 1735 р. праця обсягом 1426 стор. була видрукувана за сприяння і фінансування Феофана Прокоповича. Її виходу в світ передувала публікація ще одного твору Арндта, перекладеного Тодорським з німецької мови – «Настанови до Священного Писання або напучення щодо читання Священного Писання». Окрім цього, Симон Тодорський переклав «Катехізис», складений Франке, а також – духовні гімни і псалми, у тому числі й написані самим М. Лютером. Ці рідкісні видання відшукав і високо оцінив Дмитро Чижевський [16, с. 30–31].

З перекладів Амвросія Зертиса-Каменського відомі «Разсуждение против атеистов и натуралистов» (М., 1765) – переклад з Гуго Гроція, та «Поучения» Кирила Єрусалимського

(М., 1772). У 1748 р. Зертис-Каменський іще будучи ректором Олександрівської семінарії, разом з Гавриїлом Кременецьким переклав російською мовою «Зерцало историческое государем Российских» Адама Селлія [20, с. 48]. Безпосередню участь у перекладах з німецької брав також інший вихованець Києво-Могилянської академії Теофіл Кролик. Він, зокрема, переклав «Великий історичний словник» Морері, що відіграло значну роль у становленні російської філософської, історичної та юридичної термінології [16, с. 119].

Отже, перекладацька діяльність українських учених безпосередньо сприяла ознайомленню російських читачів із досягненнями науки європейських країн.

Цивілізуючу роль для Російської імперії відіграло і проповідництво, привнесене українськими церковними діячами, які з кінця XVII ст. почали прибувати на виклики світської і духовної влади і принагідно виголошувати проповіді за західними, переважно польськими, зразками. У XVIII ст. Росія стає активним полем діяльності для українського проповідництва.

На думку Петра I, церковна проповідь мала стати засобом для ідеологічного обґрунтування внутрішньої та зовнішньої імперської політики, а також викривати ті моральні сторони російського народу, які заважали успішному проведенню реформ і законодавства. «Соответствуя воле государя и духу времени, русская проповедь из непрактичной и отрешенной от жизни сделалась в высшей степени практичною, тенденциозною», зазначав у цьому зв'язку Ф. Терновський [24, с. 80].

Початкові завдання церковної проповіді – зміцнення слухачів у вірі та моральне повчання – відійшли на другий план, натомість сформувалася нова проповідь – відверто публіцистичного типу, найяскравішим виразником якої став Феофан Прокопович [11, с. 45]. За словами К. Харламповича, його публічні промови скоріше нагадували політичні трактати, ніж класичні проповіді духовного змісту [26, с. 469].

Саме українські проповідники вважалися найкращими кандидатами на посідання архієрейських кафедр. Указ Петра I від 31 січня 1724 р. диктував київським властям відправляти в Москву та інші міста освічених ченців, «которые были бы удобны к проповеди Евангелия и в чин архиерейский достойны» [29, с. 275]. Відомо, що Стефан Яворський, Феофан Прокопович, Сильвестр Кулябка та ін. стали архієреями саме через їхній талант виголошувати проповіді.

Особливо розквіту українська проповідь набула за царювання імператриці Єлизавети. Відразу після її вступу на престол (1742) вийшов синодальний указ, який диктував, «чтобы в высочайшем присутствии в придворной и других церквах, где случится быть Высочайшим особам, во все воскресные и праздничные дни нарочитым духовным персонам чинить проповедание слова Божия» [2, с. 18]. Згідно з цим указом з'явилася особлива посада – придворних проповідників, на яку призначалися найбільш здібні й найосвіченіші особи з білого і чорного духовенства. Право проповідувати мали і члени Синоду. Відомо близько 40 осіб, котрі виголошували проповіді в Москві і Санкт-Петербурзі в часи правління імператриці Єлизавети, у тому числі й у архієрейському сані – Сильвестр Кулябка, Платон Малиновський, Гавриїл Буржинський, Кирило Флоринський, Амвросій Юшкевич, Стефан Калиновський.

Для загальної характеристики культурно-просвітницької діяльності української церковної еліти в Росії у цивілізаційному контексті показовим є висновок польського дослідника Р. Лужного, яким, по суті, підтверджується вищенаведений нами матеріал: Українські церковні діячі (Феофан Проко-

пович, Лаврентій Горка, Димитрій Туптало-Ростовський, Стефан Яворський) «представляли певний тип естетичного виховання, характерною рисою якого був тісний зв'язок з схоластичним складом розуму, ерудицією, що спиралася на античні і новолатинські традиції, з художніми смаками і уявленнями, сформованими на основі мистецтва Ренесансу і особливо європейського бароко. Місце їх народження і походження, родинні зв'язки і виховання, шкільні заняття не лише в Київській колегії, а й за кордоном, головним чином в Речі Посполитій, в Литві і в Короні, нарешті, різні зв'язки з латинською католицькою релігійністю, культурою і звичаями цього кола – всі ці чинники сприяли тому, що ці особи вносили в розумове життя своєї нової батьківщини власні смаки і звички, нахили і пристрасті, знання і прагнення, передусім знання іноземних мов, у першу чергу латини і польської. Вони сприяли також поширенню і популяризації – засобами шкіл, проповідницької практики, власних праць і видавничої діяльності, бібліотек і кореспонденції – певної літературної культури, письменницької практики, ерудиції та інтересів, знання польської мови, а також польсько-латинської і західноєвропейської словесності» [14, с. 305].

Отже, вищенаведений матеріал засвідчує, з одного боку, що становлення української православної ієрархії ранньомодерного часу відбувалося під безпосередніми впливами Заходу. Це знайшло своє відображення у їх навчанні в Київській Академії, як вітчизняній освітній моделі, створеній за західним зразком, вдосконаленні освітнього рівня в західноєвропейських навчальних закладах та формуванні книгозбірень зі значним вмістом кількості польсько-латинськомовних видань західного походження, які відображали творчі зацікавлення та потреби їхніх власників, зокрема, як письменників та перекладачів. У свою чергу, культурно-просвітницька (педагогічна, перекладацька та проповідницька) діяльність представників української церковної еліти в Росії засвідчила, що вона служила транслятором європейських впливів і цивілізаційним чинником Російської імперії.

1. Акты и документы, относящиеся к истории Киевской Академии. – Отд. II / Под ред. Н. И. Петрова. – Т. 1, ч. 1. – К., 1904. – С. 231–232. 2. Барсов Н. И. Малоизвестные русские проповедники XVIII столетия. – Б. м. и б. г. 3. Бухаркин П. Е. Феофан Прокопович и духовно-интеллектуальные движения Петровской эпохи / П. Е. Бухаркин // Христианское чтение. – 2009. – № 9–10. – 109–121. 4. Головащенко С. Києво-могилянська та київська духовно-академічна традиції прочитання й інтерпретації Святого Письма в європейському контексті // Україна XVII століття: суспільство, філософія, культура: зб. наук, праць на пошану пам'яті проф. В. Нічик. – К., 2005. – С. 189–195. 5. Горський В. Європейська академічна традиція в Києво-Могилянській академії // Релігійно-філософська думка в Києво-Могилянській академії: європейський контекст. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2002. – С. 9–38. 6. Живов В. Церковная политика Петра Великого и наследие XVII

столетия / В. Живов // Живов В. Из церковной истории времен Петра Великого: Исследования и материалы. – М.: НЛО, 2004. – С. 34–68. 7. Ісаєвич Я. Д. Освітній рух в Україні: східна традиція і західні впливи // Україна XVII ст. між Заходом та Сходом Європи. Матеріали 1-го українсько-італійського симпозиуму 13–16 вересня 1994 р. – Київ; Венеція, 1994. – С. 114–135. 8. Кагамлик С. Р. Книжкові зібрання української церковної еліти ранньомодерного часу в європейському контексті // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Українознавство. – Вип. 17. – С. 32–36. 9. Кагамлик С. Р. Українська православна ієрархія в європейському контексті // Українознавчий альманах. – 2013. – Вип. 11. – С. 195–199. 10. Києво-Могилянська академія в іменах. XVII–XVIII ст. / Упор. З. І. Хижняк. – К.: НАУКМА, 2001. – 736 с. 11. Крекотень В. І. Оповідання Антонія Радивиловського / В. І. Крекотень. – К.: Наукова думка, 1973. – 405 с. 12. Лексикон словено-латинський С. Славинецького та А. Корецького: Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. – К.: Наукова думка, 1973. – 540 с. 13. Лужницький Г. Українська Церква між Сходом і Заходом. – Львів: Свічачо, 2008. – 640 с. 14. Лужный Р. Издания на польском языке в литературе эпохи Петра I. Пер. с польского // XVIII век. Сб. 9. Проблемы литературного развития в России первой четверти XVIII века / Под ред. Г. П. Макогоненко, Г. Н. Моисеевой. – Л.: Изд-во «Наука», 1974. – С. 304–312. 15. Нічик В. М. Від ренесансної Італії до реформаційної Німеччини / Валерія Нічик. // Релігійно-філософська думка в Києво-Могилянській академії: європейський контекст. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2002. – С. 78–98. 16. Нічик В. М. Києво-Могилянська академія і німецька культура / Валерія Нічик. – К., 2001. – 252 с. 17. Нічик В. М. Петро Могила в духовній історії України. – К.: Український Центр духовної культури. – 328 с. 18. Нічик В. М. Симон Тодорський і гебраїстика в Києво-Могилянській академії / Валерія Нічик. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2001. – 50 с. 19. Петров Н. Рукописи Иркутской Духовной Семинарии южно-русского происхождения // Труды Киевской духовной академии. – 1892. – № 10. – С. 305–312. 20. Петров Н. И. Значение Киевской академии в развитии духовных школ в России с учреждением св. Синода в 1721 году и до половины XVIII века. – К., 1904. 21. Релігійно-філософська думка в Києво-Могилянській академії: європейський контекст / Редкол. В. С. Горський та ін. – К.: КМ «Академія», 2002. – 212 с. 22. Смирнов С. История Московской славяно-греко-латинской академии / С. Смирнов. – М., 1855. – 428 с. 23. Схід-Захід. – Вип. 7: Університети та нації в Російській імперії: історико-культурологічний збірник. – Харків; Київ, 2005. – 470 с. 24. Терновський Ф. Южно-русское проповедничество XVI и XVII вв. (по латино-польским образцам). – К., 1869. – 80 с. 25. Україна XVII ст. між Заходом та Сходом Європи. Матеріали 1-го українсько-італійського симпозиуму 13–16 вересня 1994 р. – Київ; Венеція, 1996. – 600 с. 26. Харлампович К. В. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь / К. В. Харлампович. – Т. 1. – Казань, 1914. – 986 с. 27. Шарф К. Монархия, основанная на законе, вместо деспотии. Трансфер и адаптация европейских идей и эволюция воззрений на государство в России в эпоху Просвещения / Клаус Шарф // «Вводя нравы и обычаи Европейские в Европейском народе»: к проблеме адаптации западных идей и практик в Российской империи / отв. сост. А. В. Доронин. – Москва: РОССПЭН, 2008. – С. 9–45. 28. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом. Нариси з історії культури до початку XVIII ст. – Львів, 2001. – 249 с. 29. Шляпкин И. Димитрий Ростовский и его время (1651–1709). – СПб., 1891. – С. 275.

УДК 94(477)03:321.72

Андрій Кліш

Реалізація О. Барвінським ідей українського суспільно-християнського руху наприкінці XIX – на початку XX ст.

Показано роль О. Барвінського у суспільно-політичних процесах у Східній Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст., у контексті діяльності партій та організацій суспільно-християнського скерування – Католицького русько-народного союзу, «Руської громади», Християнсько-суспільного союзу, ідеологом та засновником яких він був. Досліджено його роль у вирішенні нагальних політичних, культурно-освітніх, соціально-економічних проблем українського населення краю.

Ключові слова: О. Барвінський, Східна Галичина, християнські суспільники, парламентська діяльність.